

DIVISIÓ CRONOLÒGICA DE LA PREHISTÒRIA

Cronologia aproximada	Cronologia geològica	Cronologia alpina	Cronologia prehistòrica	Tipus humans	Indústries i/o mitjans de subsistència	Característiques principals	
4 000 000	PLEISTOCÈ	PRE-DONAU	PALEOLÍTIC INFERIOR	Australopithecus antics			
3 500 000				Australopithecus afarensis			
3 000 000		DONAU		Australopithecus africanus	còdols tallats		
2 500 000				DONAU/GÜNZ	Australopithecus robustus	bifaç	predomini de destrals de mà
2 000 000		GÜNZ			Homo habilis	abbevil·lià	
1 500 000				GÜNZ/MINDEL		acheulià	destrals de tipologia més variada, instruments realitzats sobre ascles, puntes rudimentàries
700 000		Homo erectus					
500 000		MINDEL					
300 000							
200 000							
118 000							
100 000		RISS/WÜRM	PALEOLÍTIC MITJÀ		mosterià	instruments més lleugers i petits: puntes, ganivets, gratadors, etc.	
80 000		WÜRM I					
50 000			WÜRM II	PALEOLÍTIC SUPERIOR	Homo sapiens neanderthalensis	châtelperronià	instruments sobre fulles de pedra: puntes, burins, gratadors. Primers instruments d'os
38 000		WÜRM III					
34 000			gravetià			puntes de La Gravette, primes i punxegudes	
30 000							solutrià
27 000			magdalenianà			gran desenvolupament de la indústria de l'os: arpons, agulles de cosir, punxons	
25 000							micròlits primeres domesticacions
19 000			WÜRM IV			coure	
16 000							bronzes
13 000			POSTGLACIAL			MESOLÍTIC	
11 000		NEOLÍTIC					
7 000	CALCOLÍTIC						
4 000					EDAT DEL BRONZE		
3 000							
1 500							

Organitza:

Ajuntament de Calafell

Regidoria de Cultura i Ensenyament

Amb la col·laboració de Manel Casanovas

CAMINA QUE CONEIXERÀS

CALAFELL 2009

Fotografia: Joan Grifols Urgell

Ru t a PREHISTORICA

Diumenge, 22 de febrer de 2009

ITINERARI

La ruta comença a l'antiga carretera de Calafell a Bellvei. A l'alçada del quilòmetre 2 hi ha un camí que s'enfila a mà dreta i que porta directament fins a la Balma de la Graiera. Un cop visitada aquesta tornem enrere i seguim el traçat de l'antiga carretera en direcció a Calafell. Agafem el trencant que hi ha a l'esquerra abans d'arribar a la carretera nova i anem seguint el camí asfaltat aproximadament uns 500m. Girem a l'esquerra per un camí ample de terra per on passa la conducció d'aigua. Seguim aquest camí fins arribar just al darrere de la depuradora d'aigües residuals de Calafell. Seguim a la dreta, passant davant d'una parcel·la amb una tanca metàl·lica i arribem a uns camps que no estan treballats. Travessem per un d'aquests camps en direcció a una caseta que es troba a l'altra banda d'aquests. Des d'aquí ens dirigim en direcció sud passant pel davant de la barraca de pedra seca de cal Miravent fins arribar gairebé al límit amb l'autopista Pau Casals. Girem cap a l'esquerra seguint un corriol que s'enfila cap el turó. A partir d'aquí el camí es complica i cal anar trobant passos entre marges abandonats fins arribar a la carretera de Calafell a la urbanització Mas Romeu. Quan arribem a aquesta, la seguim en direcció a Calafell, travessant el pont per sobre l'autopista. Aquest tram s'ha de fer amb compte per la presència de vehicles. Un cop travessat el pont ens endinsarem pel segon camí que es troba a mà esquerra uns pocs metres. Agafarem un corriol que queda a mà dreta i començarem a pujar per la muntanya de l'Escarnosa anant a buscar la carena d'aquesta. Anirem carenant per qualsevol dels corriols que anirem trobant, pujant i baixant dos turons fins arribar a la Cova Foradada, que ens la trobarem de front. Per tornar farem el mateix camí a la inversa.

LA BALMA DE LA GRAIERA

Els primers habitants de l'actual terme municipal de Calafell van ocupar la Balma de la Graiera fa més de 20.000 anys. Aquest jaciment arqueològic es troba situat al vessant dret del congost del Torrent de la Cobertera

La balma de la Graiera és una cavitat de poca profunditat. S'hi ha realitzat treballs d'excavació la dècada dels 30, la dels 50 i, des de 1989 fins a l'actualitat

Durant el període del paleolític superior, els ocupants de la balma es dedicaven a la cacera d'animals de mida gran. Destaquen, sobretot, les nombroses restes de cavalls, d'alguns cérvols i de conills. Les restes d'ossos que s'han trobat d'aquestes espècies apareixen molt fragmentades. Generalment, presenten una fractura transversal, la qual cosa indica que devien aprofitar el moll de l'os.

Entre els objectes de pedra recuperats d'aquest període destaquen les rascadores i peces denticulades. Tot i no haver-se trobat restes humanes, aquest tipus de material va associat a l'homo sapiens sapiens modern. Un element destacable recuperat ha estat un conjunt d'ossos treballats. Es tracta de tres ossos, dos dels quals presenten incisions que podrien correspondre a senyals d'esquarterament, però un tercer es troba clarament decorat. És un os amb forma de placa, probablement un tros d'omòplat d'un animal gran. Aquest objecte és una singular mostra d'art moble, ja que a la resta de jaciments de Catalunya del mateix període només es documenten dues peces més.

La balma era un lloc de pas. Tot i que hi ha testimonis d'activitats com la talla de pedra o la cocció d'aliments, no es conserven restes de llars. Les espècies que es caçaven s'organitzaven en ramats i es desplaçaven de forma estacional. Es devia tractar de grups de caçadors provinents de l'altre cantó de la depressió del Penedès que es dirigien cap a les planes costaneres tot seguint els ramats d'animals salvatges. Aquestes planes eren molt més àmplies que en l'actualitat, ja que s'ha calculat que el nivell del mar estava entre 50 i 70 metres per sota del nivell actual. La gorja creada pel torrent de la Cobertera és un dels accidents geogràfics que permetien creuar la Serralada Litoral.

La balma de la Graiera es troba situada de forma estratègica en aquest congost i possiblement era utilitzada per aquests grups de caçadors-recol·lectors de fa més de 20.000 anys com a lloc de transformació de les peces caçades arran de riu.

El nivell del període epipaleolític presenta també restes d'activitats de cacera, com l'anterior, però varia el tipus d'animals capturats. En aquest nivell apareixen sobretot restes de conills i algunes cabres. És interessant esmentar la presència de restes de linx. També s'han recuperat restes de peix d'aigua dolça, de l'espècie dels salmònids, i restes de petxines. Algunes presenten petites perforacions i no se'n pot descartar l'ús com a ornament.

Dibuix del fragment d'os utilitzat com a ornament recuperat a la balma de la Graiera

Pel que fa als objectes de pedra és important destacar l'ús de matèries primeres amb una tècnica de talla molt diferent a la del nivell paleolític. La seva mida és molt petita. Tampoc es troben restes de llars ni d'organització clara de l'espai.

LA PREHISTÒRIA AL NE PENINSULAR

No es coneix pràcticament res del poblament del paleolític inferior, tot i que l'existència d'un poblament d'aquest període es pot considerar actualment ben establerta. Del paleolític mitjà hi ha la troballa antropològica de l'home de Neandertal, la mandíbula de Banyoles, i diverses coves: a Capellades, a Moià, a Reus. Del paleolític superior, sobresurt el grup de coves de Serinyà i, a les comarques meridionals, hi ha troballes cap al Montsant. El pas cap a l'època geològica climàtica actual, amb el període prehistòric dit epipaleolític o mesolític, és significatiu sobretot a Margalef i a la balma de la Graiera de Calafell.

La mandíbula de Banyoles és el vestigi de l'home de Neandertal més important de Catalunya

Respecte de l'art paleolític, Catalunya és un parèntesi geogràfic entre el gran art de les coves del nord dels Pirineus i les manifestacions d'alguna cova del País Valencià. Més endavant representà l'extrem septentrional del grup que s'origina durant la fi del paleolític o ja en ple epipaleolític de l'art rupestre dit dels *pintors de les serres*.

El neolític, amb l'entrada a l'economia agrícola i pastoral, representà una transformació important. El més antic té com a manifestació més típica la ceràmica impresa, amb la variant dita *cardial* o també *montserratina*. Es troba en coves de bona part del territori, enllaçant cap al nord amb les del Llenguadoc, i cap al sud, amb les del País Valencià. Es destaca el grup de Montserrat, el qual sembla que fou sobretot de pastors i visqué durant el quart mil·lenni. La colonització agrícola de les planes i les terres baixes començà amb el segon neolític, identificats a través dels sepulcres de fossa, grup típic del Principat, el representant més meridional de tot un conjunt de civilitzacions germanes de l'Europa occidental. No sembla que haguessin arribat més al sud de l'Ebre. Ha estat possible fer remuntar fins al neolític mitjà inicial (vers el 6000 aC) els enterraments en dòlmens catalans. Els dòlmens i altres monuments megalítics sepulcrales (sepulcres de corredor, galeries cobertes, cistes) i els menhirs són exclusius des de la zona del Rosselló fins poc més enllà del Llobregat.

No és fins al principi del bronze final, al final del segon mil·lenni aC, que es documenten els primers poblats plenament sedentaris a les planes de la Catalunya occidental, mentre que a les zones costaneres aquest tipus d'hàbitat no es desenvolupa fins a la primera edat del ferro, al s VII aC. Poc abans del 2000 aC té lloc a Catalunya el començament de l'ús del metall (coure), estretament lligat a la cultura megalítica. A les mateixes comarques, i a les de més al sud, es troba un altre tipus de tomba, contemporània: les coves naturals aprofitades com a sepulcres col·lectius. Un dels elements característics d'aquest conjunt de megalits i coves sepulcrales és el vas campaniforme, bé que posterior a l'origen de la civilització megalítica catalana. Part d'aquesta cultura es mantingué a Catalunya, com un fenomen

arcaïtzant, durant part de l'edat del bronze. L'entrada de grups de pobles indoeuropeus a través dels Pirineus poc després de l'any 1000 aC provocà una gran transformació cultural i segurament també demogràfica. Introduïren el ritus funerari de la incineració (camps d'urnes), intensificaren els conreus i la ramaderia, i començaren d'usar el ferro (època hallstàtica). Hi ha rastres a tot Catalunya, poblats i necròpolis, i cal considerar que els habitants de les coves contemporànies amb una civilització material semblant podien haver estat indígenes influïts pels nous corrents.

El dolmen de Llanera (Solsonès) és un dels més grans que es conserva a Catalunya

LA PREHISTÒRIA AL Penedès

El poblament prehistòric del Penedès fou important, com ho demostren les abundants restes trobades arreu del territori, ja que comprenen totes les manifestacions des del paleolític fins a la cultura ibèrica, immediatament anteriors a la conquesta romana. Es coneixen 20 jaciments del període paleolític, 32 de l'epipaleolític, 148 del neolític, 69 del calcolític i 90 de l'edat del bronze entre les dues comarques de l'Alt i Baix Penedès.

Del paleolític superior (50000 a 10000 aC) i l'epipaleolític (10000 a 5000 aC) es coneixen ocupacions en coves i tallers de sílex a l'aire lliure. Del neolític (5000 a 3500 anys aC) es troben jaciments amb ceràmica feta a mà i decorada amb estries: la cova del Bolet (Mediona), l'esquerda de les Roques del Pany (Torrelles de Foix), les Guixeres (Vilobí) i la cova de Can Pasqual (Castellví de la Marca) entre d'altres. Els homes eren, sobretot, caçadors i ramaders i de costums poc sedentaris. Un estadi més avançat són els homes dels sepulcres de fossa, segons sembla, els agricultors del pla (3500 a 2000 anys aC): els principals jaciments es troben als termes de Pacs i Vilafranca. De data incerta són les coves amb pintures al terme d'Olèrdola. A la que es troba a l'abric dels Fons de Segarrull s'hi veuen dues figures d'arquers acompanyades d'un bon nombre de taques vermelles.

Respecte de les coves d'habitació (2000 al 1700 aC), hi ha hagut troballes als termes de Castellví de la Marca (Can Pasqual), Torrelles de Foix (cova de la Masia), Pontons (enterrament de la serra del Tall) i Mediona (cova del Bolet).

A la comarca del Baix Penedès hi ha la cova de Vallmajor que conserva restes de pintures prehistòriques. Està declarada Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO des de 1998 i les seves pintures formen part del "Corpus de Pintures Rupestres de Catalunya". La cova té un pòrtic d'entrada d'uns 3m d'alçada per 5 d'amplada, que dona inici a les galeries de la cavitat, que s'endinsen en la muntanya amb una forta inclinació. Des d'una d'aquestes galeries s'accedeix a una sala de 9 x 2,50 m en la qual es localitza el conjunt de pintures, que ocupa la paret W-NW. Les representacions, amb un estil molt esquemàtic, representen animals i signes.

Entrada de la cova de Vallmajor (Albinyana)

Representacions esquemàtiques d'animals a la cova de Vallmajor

S'individualitzen 17 figures corresponents a quadrúpedes (cervols i possibles cavalls), arcs, una creu inscrita en un cercle, traços i restes de pigment. Les pintures estaven cobertes per dipòsits de l'edat del Bronze. A més de les pintures, a la cova també s'han trobat restes de ceràmica, sílex, os i metalls que van aparèixer en desordre. Actualment s'hi refugia una colònia de ratpenats.

Hi ha altres coves als municipis d'Albinyana, Cunit, la Bisbal, el Montmell i Sant Jaume dels Domenys on s'han trobat restes prehistòriques. També destaca el suposat menhir conegut com la Pedra Dreta de Can Ferrer al Montmell.

ELS ASSENTAMENTS PREHISTÒRICS DE CALAFELL

Dels assentaments prehistòrics que s'han localitzat a Calafell, tres correspondrien a cavitats a la roca i dos possibles assentaments a l'aire lliure. Els tres primers són la balma de la Graiera, la cova Foradada i la cova de Mas Romeu. Els altres dos es trobarien prop del mas de l'Espasa i del cementiri municipal. De tots ells, el més conegut i estudiat és el de la balma de la Graiera.

La **cova Foradada** es troba situada a la carena de la muntanya de l'Escarnosa, a uns 800 m a llevant del nucli urbà de Calafell. La cavitat s'obre en un aflorament calcari, i conserva un sediment d'aproximadament 7 x 5 metres. Deu el seu nom a una entrada que presenta a la part superior formada per l'erosió.

Fragment de crani i altres ossos durant el procés d'excavació arqueològica a la cova Foradada

No va estar objecte de cap investigació sistemàtica fins l'any 1998. Rovira i Virgili cita una destrala de pedra polida procedent de Calafell i que, segons ell, figurava en el catàleg del Museu Balaguer de Vilanova. Encara que no en diu la procedència, sembla que va ser trobada en aquesta cova.

La troballa casual d'ossos humans a la cova Foradada va propiciar una intervenció arqueològica per determinar-ne l'adscripció cronològica. Com a resultat d'aquesta intervenció es va posar de manifest la presència de tres moments d'ocupació de la cova durant la prehistòria.

El moment més antic correspon al període epipaleolític (coincideix amb el més modern de la balma de la Graiera), del qual es van recuperar restes de petits cargols i alguns fragments de sílex. El segon correspon al període neolític, del qual s'han recuperat alguns fragments de ceràmica. El tercer al període del bronze Antic, durant el qual la cova es va utilitzar com a lloc d'inhumació de cadàvers. Al costat dels ossos apareixien algunes peces de sílex, una d'elles una punta de fletxa de factura molt treballada, i denes d'esteatita pertanyents, amb tota seguretat, a un collar. A aquest moment correspondrien les troballes òssies casuals que van motivar la intervenció.

La **cova de Mas Romeu** es troba situada a la vessant nord de la muntanya del mateix nom, a uns 500 metres a ponent del mas. És una cova de secció circular de 2 metres de diàmetre i sis de profunditat i està formada per un passadís i una petita cambra.

Entrada de la cova de Mas Romeu

Va ser objecte de treballs d'excavació als anys vint i sembla que no se'n publicaren els resultats. Davant la cova, Pere Giró va trobar una col·lecció d'ascles de tipus arcaic que relaciona amb peces de l'Abric Romaní de Capellades. La cova va ser estudiada per A. Ferrer el 1953, el qual la va catalogar com a cova sepulcral eneolítica. Hi va trobar fragments de sílex i ceràmics. Recentment s'han dut a terme noves excavacions que només han permès constatar que el jaciment es troba exhaurit.

ELS PERÍODES DE LA PREHISTÒRIA

Paleolític

El **paleolític** es divideix en tres etapes molt ben diferenciades: paleolític inferior (Anteandertals, *Homo Heidelbergensis*, *H. Antecessor*, Cultura dels Còdols Tallats), paleolític mitjà (Neandertals, Mosterjà) i paleolític superior (Home de Cro-Magnon, Aurinyacià, Solutrià, Magdalenian), emmarcats en el marc geocronològic del Quaternari, quan es produeixen canvis climàtics que produeixen efectes notables sobre el paisatge i sobre les seves gents, que en general vivien en petits grups de població, no sedentaris, i fonamentalment de tradició caçadora.

La segueix l'etapa de l'**epipaleolític** i **mesolític**, caçadors-recol·lectors de l'Holocè, en un context en el qual s'han instal·lat unes condicions climàtiques temperades. És una etapa complicada, tant a l'hora de definir cronològicament els seus límits, com des del punt de vista estilístic, ja que varia molt d'unes zones a unes altres, i depenent també dels corrents científics que l'examinen, definint-se al final com una indústria de transició.

Neolític

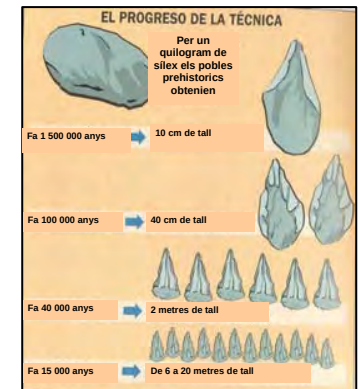
Amb el **neolític** arriben els primers agricultors i ramaders, així com la introducció de la ceràmica, el poliment de les pedres, una tecnologia de pedra tallada particular, adaptada a uns nous conceptes tecno-funcionals derivats de noves activitats productives, tant domèstiques com artesanals. Aquesta etapa cultural s'associa, en l'actualitat, amb l'art llevantí i esquemàtic. Els testimonis més antics es corresponen amb la vessant mediterrània peninsular, i semblen remuntar-se als primers segles del sisè mil·lenni aC.

Calcolític i edat del bronze

En la línia d'una més gran sedentarització es desenvolupa el calcolític, a vegades conegut com eneolític, època en què l'àmbit funerari adquireix una gran importància, com queda reflectit en el cas del Megalitisme, així com el seu art, amb motius gravats i pintats a l'interior de les construccions megalítiques.

Dins de l'etapa coneguda tradicionalment com **edat dels metalls**, i posterior al calcolític, es localitza l'**edat del bronze**. En general, s'ha primat el SE i SW peninsular com l'origen de la metal·lúrgia, amb dates que s'enquaden des de començaments del tercer mil·lenni aC. S'aprecia una disminució dels estris lítics, que queden reduïts a destrals, ascles i dents de falç, probablement com a conseqüència de la importància cada cop més gran de la metal·lúrgia.

Les seves etapes finals (1300-900 aC) són decisives, ja que és un moment important de contacte amb l'exterior, que acaba de despuntar a l'**edat del ferro**, amb l'aparició de l'aleació que li dona nom, al començament en forma d'importacions aïllades, i més tard, com a conseqüència de produccions pròpies.

Esquema de l'evolució de la indústria lítica prehistòrica